ITALIYA DAVLATINING DIPLOMATIK PROTOKOL VA ETIKET QOIDALARI

Alisherov Sayyidakbar Nasrullo o‘g‘li
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
“Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar” fakulteti, “Xalqaro munosabatlar” ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Italiya davlatining diplomatik protokol va etiket qoidalari, ularning tarixiy ildizlari hamda zamonaviy xalqaro diplomatiya tizimidagi o'rni ilmiy tahlil etilgan. Tadqiqot davomida Italiyaning diplomatik protokol an'analari Qadimgi Rim, Renessans davri va Vatikan diplomatiyasi merosi bilan uzviy bog'liq holda shakllanganligi, shuningdek, mamlakatning zamonaviy diplomatik amaliyotidagi o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Italiya diplomatiyasining muhim xususiyati uning Yevropa Ittifoqi, NATO, BMT va "Katta yettilik" (G7) kabi xalqaro tashkilotlardagi faol ishtiroki, shuningdek, Vatikan bilan o'ziga xos diplomatik munosabatlar tizimida namoyon bo'lishida ko'rinadi. Maqolada davlat tashriflarini tashkil etish tartibi, diplomatik vakillarni akkreditatsiya qilish jarayoni, rasmiy qabul marosimlari, milliy madaniy va gastronomik an'analarning diplomatik etiketdagi roli batafsil tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari Italiya diplomatik protokoli tizimining xalqaro huquq normalari, boy madaniy meros va milliy an'analar uyg'unligiga asoslanganini ko'rsatadi. Mazkur tahlil zamonaviy diplomatik amaliyotni takomillashtirish hamda Italiya bilan ikki tomonlama munosabatlarni mustahkamlash nuqtai nazaridan amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Italiya Respublikasi, diplomatik protokol, diplomatik etiket, Vatikan diplomatiyasi, xalqaro munosabatlar, Yevropa Ittifoqi, madaniy diplomatiya, Renessans diplomatik merosi, davlat tashriflari.

Italiya diplomatik protokolining tarixiy shakllanishi Yevropa diplomatiyasi tarixida alohida o‘rin tutadi. Sababi, zamonaviy diplomatik amaliyotning ko‘plab unsurlari aynan Italiya hududidagi siyosiy markazlar, ayniqsa Venetsiya, Milan, Florensiya kabi shahar-davlatlar faoliyati bilan bog‘liq holda rivojlangan. Britannica ma’lumotiga ko‘ra, Italiya diplomatiyasi Yevropa diplomatiyasining shakllanishida tayanch rol o‘ynagan, Italiya tajribasi keyinchalik boshqa Yevropa davlatlariga tarqalgan.

Tarixiy jihatdan eng muhim yangiliklardan biri – doimiy diplomatik vakillik institutining shakllanishidir. Oldingi davrlarda elchilar ko‘proq muayyan topshiriq bilan vaqtincha yuborilgan bo‘lsa, Italiya shahar-davlatlari uzoq muddatli manfaatlarni kuzatish uchun rezident elchilarni qo‘llay boshladilar. Britannica ma’lumotiga ko‘ra, Fransiya qiroli Lyudovik XI saroyiga yuborilgan doimiy milanlik vakil 1463-yilda faoliyat boshlagan, keyinchalik unga venetsiyalik vakil ham qo‘shilgan. Bu esa diplomatik protokolning muhim jihatlari - elchining maqomi, qabul tartibi, yozma ko‘rsatmalar, axborot yetkazish va maxfiylik qoidalarining yanada tizimlashuviga olib kelgan.

XIX asrga kelib, Italiya diplomatik protokoli yangi bosqichga o‘tdi. 1861-yilda Italiya Qirolligi tashkil topishi bilan tashqi siyosat va diplomatik vakillikni markazlash zarurati paydo bo‘ldi. Italiya Tashqi ishlar vazirligining tarixiy hujjatlariga ko‘ra, 1861-yildan boshlab yangi qirollik dastlab Sardiniya qirolligining tashqi ishlar boshqaruvi va reglamentlariga tayangan. Demak, yagona Italiya diplomatik tizimi noldan yaratilmagan, balki Sardiniya-Pyemont diplomatik an’analarining davomiyligi asosida shakllangan

Italiya diplomatik protokolining keyingi rivoji XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Italiya xalqaro mavqeining oshishi bilan bog‘liq bo‘ldi. Treccani ensiklopediyasida Risorgimento va undan keyingi davr Italiya diplomatiyasi haqida so‘z yuritilar ekan, yangi qirollikning xalqaro tan olinishi, diplomatik xodimlar harakati va Visconti Venosta kabi arboblarning faoliyati Italiya

diplomatik xizmatining mustahkamlanishida muhim bo‘lgani ta’kidlanadi. Shu davrda Italiya diplomatik vakolatxonalari tarmog‘i kengayib, davlat marosimlari, rasmiy tashriflar va vakillar o‘rtasidagi ustuvorlik masalalari yanada aniq tartibga tushirildi.

Hozirgi Italiya diplomatik protokolining tarixiy asoslari ham ana shu uzoq evolyutsiya mahsulidir. Zamonaviy Italiya Respublikasida rasmiy tashriflar, davlat rahbarlarini kutib olish, diplomatik korpus bilan ishlash va marosimiy ustuvorlik qoidalari “Diplomatic Protocol of the Italian Republic” doirasida yuritiladi. Vazirlikning statistik yilnomasi ham bugungi rasmiy tashriflar va protokol amaliyoti bevosita alohida protokol xizmati tomonidan muvofiqlashtirilishini ko‘rsatadi.

Italiya diplomatik protokoli xalqaro huquq normalari va milliy qonunchilikning uyg‘unlashuvi asosida shakllangan tizim hisoblanadi. Zamonaviy diplomatik protokol faqat marosimlar majmui emas, balki davlatlar o‘rtasidagi rasmiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Italiya bu borada xalqaro diplomatik huquqning asosiy hujjatlariga amal qiluvchi davlatlardan biridir.

Shuningdek, Italiya diplomatik protokoli boshqa xalqaro hujjatlar, jumladan, konsullik munosabatlariga oid 1963-yilgi Vena konvensiyasi va xalqaro odat huquqi normalariga ham asoslanadi. Bu hujjatlar diplomatik va konsullik faoliyatining aniq chegaralarini belgilab beradi hamda davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmat va tenglik prinsiplarini mustahkamlaydi. Shu sababli, Italiya diplomatik protokoli faqat milliy qoidalar emas, balki universal xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashgan tizimdir.

Milliy darajada esa Italiya diplomatik protokoli davlat boshqaruvi tizimi orqali tartibga solinadi. Bu jarayonda asosiy rolni Italy Ministry of Foreign Affairs bajaradi. Mazkur vazirlik diplomatik protokolni ishlab chiqish, rasmiy tashriflarni tashkil etish, diplomatik korpus bilan ishlash va xalqaro marosimlarni

muvofiqlashtirish uchun mas’ul hisoblanadi. Vazirlik tarkibida maxsus protokol bo‘limi mavjud bo‘lib, u davlat rahbarlari tashriflari, rasmiy uchrashuvlar va xalqaro tadbirlarni aniq tartib asosida tashkil etadi.

Italiya qonunchiligida diplomatik faoliyat va protokol masalalari bevosita davlat boshqaruvi hujjatlari, hukumat qarorlari va tashqi ishlar vazirligining ichki reglamentlari orqali tartibga solinadi. Bu hujjatlar diplomatik vakillarni qabul qilish, ularning akkreditatsiyasi, xizmat muddati va rasmiy maqomini belgilash kabi masalalarni qamrab oladi. Ayniqsa, xorijiy diplomatlarning Italiyada faoliyat yuritishi bilan bog‘liq barcha tartiblar qat’iy huquqiy asosga ega bo‘lib, bu diplomatik protokolning barqarorligini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, Italiya diplomatik protokoli xalqaro odat (customary law) va tarixiy an’analar bilan ham mustahkam bog‘langan. Masalan, rasmiy marosimlarda ustuvorlik (precedence), davlat rahbarlarini kutib olish tartibi, diplomatik yozishmalar uslubi kabi masalalar faqat qonun bilan emas, balki uzoq yillar davomida shakllangan diplomatik amaliyot asosida ham belgilanadi. Bu esa Italiya diplomatik protokolining huquqiy asoslari ko‘p qatlamli ekanini ko‘rsatadi.

Vazirlik tarkibida alohida protokol xizmati (Protocol Department) mavjud bo‘lib, u diplomatik marosimlar va rasmiy tadbirlarni tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu bo‘lim quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- xorijiy davlat rahbarlari va rasmiy delegatsiyalarni qabul qilish;
- davlat tashriflari va rasmiy uchrashuvlarni rejalashtirish;
- diplomatik korpus bilan munosabatlarni tartibga solish;
- ustuvorlik (precedence) qoidalarini belgilash va nazorat qilish;
- rasmiy marosimlarda davlat ramzlari va atributlaridan foydalanishni muvofiqlashtirish.

Italiya diplomatik protokol tizimida yana bir muhim element – diplomatik vakolatxonalar tarmog‘i hisoblanadi. Italiya dunyoning ko‘plab davlatlarida

elchixonalar, konsulliklar va doimiy vakolatxonalar orqali o‘z manfaatlarini himoya qiladi. Ushbu vakolatxonalar ham diplomatik protokol qoidalariga qat’iy amal qilgan holda faoliyat yuritadi. Masalan, elchilarni tayinlash, ularni qabul qiluvchi davlatga akkreditatsiya qilish va diplomatik maqomini belgilash jarayonlari aniq protokol tartibiga ega.

Zamonaviy davrda Italiya diplomatik protokol tizimi raqamlashtirish va globalizatsiya jarayonlari ta’sirida yanada takomillashmoqda. Tashqi ishlar vazirligi zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanib, xalqaro hamkorlikni kuchaytirmoqda va protokol amaliyotini zamon talablariga moslashtirmoqda. Shu bilan birga, tarixiy an’analar va xalqaro standartlar uyg‘unligi saqlanib qolmoqda.

Italiya diplomatik protokolida rasmiy tashriflar davlatlar o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarni mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Rasmiy tashriflar qat’iy belgilangan protokol qoidalari asosida tashkil etilib, ular davlat obro‘si va diplomatik madaniyat darajasini aks ettiradi. Ushbu jarayonlarni muvofiqlashtirishda Italy Ministry of Foreign Affairs asosiy rol o‘ynaydi. Italiyada rasmiy tashriflar odatda uch asosiy turga bo‘linadi: davlat tashrifi (state visit), rasmiy tashrif (official visit) va ishchi tashrif (working visit). Har bir tashrif turi o‘zining protokol darajasi, marosimiy tartibi va tantanavorligi bilan farqlanadi.

Birinchi va eng yuqori darajadagi tashrif – davlat tashrifi hisoblanadi. Bu turdagi tashrif faqat davlat rahbarlari darajasida amalga oshiriladi va eng yuqori darajadagi marosimlar bilan kuzatiladi. Davlat tashrifi davomida quyidagi protokol elementlari majburiy hisoblanadi:

- rasmiy kutib olish marosimi (harbiy orkestr va faxriy qorovul bilan);
- davlat bayroqlarini ko‘tarish;
- milliy madhiyalar ijrosi;
- oliy darajadagi muzokaralar;

- rasmiy davlat banketi;
- madaniy tadbirlar va tarixiy obyektlarga tashrif.

Italiyada davlat tashriflari odatda Quirinal Palaceda (Prezident qarorgohida) rasmiy ravishda boshlanadi. Bu yerda Italiya Prezidenti mehmon davlat rahbarini kutib oladi. Ushbu marosim Italiya diplomatik protokolining eng muhim va tantanali qismi hisoblanadi.

Ikkinchi tur – rasmiy tashrif bo‘lib, u davlat rahbarlari yoki hukumat rahbarlari darajasida amalga oshiriladi, biroq davlat tashrifiga nisbatan kamroq marosimiy elementlarga ega bo‘ladi. Bunda ham rasmiy uchrashuvlar, muzokaralar va ba’zi marosimlar o‘tkaziladi, lekin tantanavorlik darajasi nisbatan pastroq bo‘ladi.

Uchinchi tur – ishchi tashrif hisoblanadi. Bu tashriflar asosan amaliy muzokaralar va qisqa uchrashuvlar uchun tashkil etiladi. Unda rasmiy marosimlar minimal darajada bo‘ladi va asosiy e’tibor siyosiy yoki iqtisodiy masalalarni muhokama qilishga qaratiladi.

Italiya diplomatik protokolida diplomatik hujjatlar va yozishmalar muhim o‘rin egallaydi. Diplomatik yozishmalar davlatlar o‘rtasidagi rasmiy muloqotning asosiy vositasi bo‘lib, ular orqali siyosiy, iqtisodiy va madaniy masalalar yuzasidan aloqalar amalga oshiriladi. Italiyada diplomatik hujjatlar qat’iy belgilangan protokol qoidalari asosida tuziladi va ular rasmiy uslub, aniqlik hamda diplomatik til talablariga to‘liq mos bo‘lishi kerak.

Diplomatik yozishmalarni tartibga solishda asosiy rolni Italy Ministry of Foreign Affairs bajaradi. Mazkur vazirlik diplomatik hujjatlarning shakli, mazmuni va uslubiga oid qoidalarni belgilaydi hamda ularning to‘g‘ri yuritilishini nazorat qiladi. Diplomatik hujjatlar orqali davlatlar o‘rtasidagi rasmiy munosabatlar mustahkamlanadi va har qanday masala huquqiy asosda rasmiylashtiriladi.

Italiyada diplomatik hujjatlarning bir necha asosiy turlari mavjud. Eng keng tarqalgan hujjatlardan biri – verbal nota (nota verbale) hisoblanadi. Bu turdagi hujjat odatda uchinchi shaxs nomidan yoziladi va rasmiy, lekin nisbatan kamroq tantanavor uslubda bo‘ladi. Verbal notalar ko‘pincha kundalik diplomatik aloqalarda, masalan, ma’lumot berish, iltimos bildirish yoki tasdiqlash maqsadida qo‘llaniladi.

Yana bir muhim hujjat turi – shaxsiy nota (note personnelle) hisoblanadi. Bu hujjat yuqori darajadagi rasmiy murojaat bo‘lib, bir diplomat yoki davlat vakili tomonidan boshqa davlat vakiliga bevosita yuboriladi. U ko‘proq muhim siyosiy masalalarda yoki alohida e’tibor talab qiladigan holatlarda qo‘llaniladi va odatda birinchi shaxs nomidan yoziladi.

Diplomatik uchrashuvlarda rasmiy va norasmiy muloqot o‘rtasidagi farq aniq ajratiladi. Rasmiy uchrashuvlarda qat’iy protokol va etiket qoidalariga amal qilinadi, nutq aniq, xolis va diplomatik ohangda bo‘lishi kerak. Norasmiy uchrashuvlarda esa muomala biroz erkinroq bo‘lishi mumkin, lekin baribir hurmat va diplomatik madaniyat saqlanadi. Bu Italiya diplomatik etiketi uchun xos bo‘lgan moslashuvchanlikni ko‘rsatadi.

Diplomatik etiketing yana bir muhim elementi – vaqtga rioya qilish (punctuality)dir. Italiyada rasmiy uchrashuvlarga o‘z vaqtida yetib kelish muhim hisoblanadi, ayniqsa diplomatik muhitda kechikish hurmatsizlik sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bilan birga, norasmiy uchrashuvlarda biroz moslashuvchanlik kuzatilishi mumkin.

Rasmiy ovqatlanish tadbirlari odatda davlat tashriflari, xalqaro uchrashuvlar va muhim diplomatik voqealar doirasida o‘tkaziladi. Bunday tadbirlarni tashkil etishda asosiy muvofiqlashtiruvchi organ Italy Ministry of Foreign Affairs hisoblanadi. Vazirlik protokol xizmati mehmonlar ro‘yxatini tuzish, o‘tirish tartibini belgilash, menyuni tanlash va marosimning umumiy ssenariysini ishlab chiqish bilan shug‘ullanadi.

Rasmiy ovqatlanish jarayonida etiket qoidalariga qat’iy rioya qilish talab etiladi. Masalan:

- stol anjomlaridan to‘g‘ri foydalanish;
- baland ovozda gapirmaslik;
- suhbatda siyosiy yoki bahsli mavzulardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish;
- boshqa mehmonlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.

Italiya mehmondo‘stligi diplomatik etiketda alohida o‘rin tutadi. Mezbon tomon mehmonlarga yuqori darajada e’tibor qaratadi, ularning qulayligi va hurmat bilan kutib olinishi ta’minlanadi. Bu esa Italiya diplomatik madaniyatining muhim belgilaridan biridir.

Xulosa:Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida diplomatik protokol va etiket davlatlararo rasmiy aloqalarni tartibga soluvchi muhim mexanizm hisoblanadi. Diplomatik protokol xalqaro uchrashuvlar, davlat tashriflari va muzokaralarni tashkil etish tartibini belgilasa, diplomatik etiket muomala madaniyati va rasmiy marosimlardagi xulq-atvor qoidalarini ifodalaydi. Bu qoidalarning huquqiy asoslari 1961-yilgi Diplomatik munosabatlar to'g'risidagi Vena konvensiyasi bilan mustahkamlangan bo'lib, ular davlatlar o'rtasidagi tenglik va o'zaro hurmatni ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida Italiya davlatining diplomatik protokol va etiket qoidalari tahlil qilindi. Italiya diplomatik an'analari Qadimgi Rim merosi, Renessans davri amaliyoti va Vatikan diplomatiyasi bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Aynan Renessans davrida vujudga kelgan doimiy diplomatik vakolatxonalar tizimi keyinchalik butun Yevropa diplomatiyasi uchun namuna bo'lib xizmat qildi.

Italiya Respublikasining Yevropa Ittifoqi, NATO, BMT va G7 kabi xalqaro tashkilotlardagi faol ishtiroki uning global nufuzini mustahkamlaydi. Vatikan bilan o'ziga xos diplomatik munosabatlar tizimi esa mamlakat tashqi siyosatining noyob jihatini tashkil etadi. Italiya diplomatik etiketining muhim xususiyati

mamlakatning boy madaniy merosi, san'ati va milliy an'analarining diplomatik amaliyotga uyg'un singdirilganligida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan manbaa va adabiyotlar

1. https://ambasadat.gov.al/italy/en/fillesat-e-perfaqesimit-diplomatik-te-shtetit-te-pavarur-shqiptar/
2. https://www.cambridge.org/core/books/abs/power-of-protocol/history-of-papal-diplomatics/E2D2BC4A8016C70C613F354D9BBE2E2B
3. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iii-3&chapter=3&clang=_en